

ІНДИВІДУАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЧИННИК ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

С. О. Радчич

студент II курсу ФСП

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Дана стаття є філософським дослідженням явища індивідуальної творчості в рамках сучасного українського суспільства. Виконується огляд основних філософських концепцій, пов'язаних із самоактуалізацією особистості, що є передумовою індивідуальної творчості. Досліджується негативний вплив масової культури на становлення особистості та розвиток українського суспільства. Наголошується на перспективності явища індивідуальної творчості для відродження української культури. Виводяться основні наслідки впровадження індивідуальної творчості у життя сучасного українського суспільства.

Ключові слова: індивідуальна творчість, масова культура, самоактуалізація особистості, система цінностей, ментальні риси нації.

Сучасний етап розвитку української культури все частіше визначають як кризовий, маючи при цьому на увазі не лише бідність вияву культурних форм, але й втрату суспільством загальних орієнтирів культурного розвитку. На поточному етапі в українському суспільстві панує так звана масова культура, що призводить до деперсоналізації життя суспільства та втрати ним своєї ментальної національної ідентичності. Такі болісні культурні тенденції розкриваються відразу у двох вимірах. По-перше, панування в українському суспільстві масової культури значно ускладнює, якщо не унеможлиблює, процес відродження держави. По-друге, така ситуація є шкідливою для особистісного розвитку людини, адже вияви маскультури спрямовані на уніфікацію усіх елементів суспільної свідомості в єдиному комплексі, а, відтак, і на пріоритет суспільства над окремими індивідами, обмежуючи їх, таким чином, в їхньому особистісному становленні.

За таких умов, на нашу думку, набуває особливої актуальності пошук механізмів, які б могли водночас і забезпечити вільний розвиток особистості і стати запорукою відродження української культури загалом, позбавивши її від шкідливих проявів маскультури. В рамках даної статті викладено спробу обґрунтувати необхідність явища «індивідуальної творчості» – самоактуалізації індивіда в усіх сферах життя – як для його успішного особистісного розвитку, так і для держави у цілому.

Основною метою статті є виявлення позитивної ролі індивідуальної творчості в аспекті розпорошення системи цінностей, інспірованих масовою культурою. Для досягнення поставленої цілі нам необхідно буде вирішити ряд важливих завдань. По-перше, ми виявимо

філософське обґрунтування самоактуалізації людини в усіх сферах життя та необхідності реалізації нею цієї специфічно людської можливості в рамках сучасного суспільства. Другим нашим кроком буде висвітлення ролі масової культури у загальних кризових процесах, властивих сучасному українському суспільству. Третім етапом нашого дослідження стане обґрунтування необхідності явища індивідуальної творчості за для знищення системи хибних цінностей, які закріплюються в сучасному українському суспільстві через вияви маскультури. Вирішивши поставлені завдання, ми зможемо довести, що індивідуальна творчість є саме тим механізмом, який здатен стати ключовим в аспекті подолання наслідків культурної окупації України та, як результат, її духовного відродження.

Необхідність самоактуалізації індивіда, виявлення його творчого підходу до вирішення конкретних життєвих питань та поведіння у конкретних життєвих ситуаціях, була важливою проблемою у дослідженнях багатьох філософів, особливо, представників екзистенціалізму. Проте перед тим, як власне перейти до викладу основних здобутків філософії у цьому напрямку, варто зробити одне важливе уточнення. Ми можемо розглядати поставлену проблему виключно у рамках індетермінізму або альтернативізму, адже фаталізм чи детермінізм позбавляють людину можливості обирати варіанти поведінки, наполягаючи при цьому на апріорній визначеності буття. Таким чином, лише визнавши, що людина – це вільна істота, яка здатна за своєю волею змінювати свою поведінку у тих чи інших життєвих ситуаціях, можна власне перейти до розгляду основних досягнень філософії в аспекті обґрунтування необхідності життя особистості за

принципами самостійності та незалежності – звичайно, наскільки це можливо у рамках держави та соціуму.

Принципова можливість людини виявляти творчий підхід при вирішенні конкретних життєвих питань закладена у понятті людського розуму, який принципово відрізняє людину від тварини. Бенедикт Спіноза, досліджуючи «мисляче тіло», зазначав, що особливість цього «мислячого тіла» полягає у тому, що воно «співвідносить свій рух із контуром руху інших тіл, як мислячих, так і не мислячих» [4, 451]. Таким чином філософ обґрунтовує тезу про те, що діяльність людини, узгоджена із життєвими умовами, є не просто її можливістю, а й принциповою ознакою. Якщо мислення тварин (а за Спінозою, тварина не визначається такою, що позбавлена мислення) побудоване за чіткою схемою «подразник – відповідна реакція», то у людини в цю схему втручається ще й такий елемент, як розмірковування, який і визначає зрештою характер цієї реакції.

У схожому напрямку побудовано концепцію Мануїла Канта. На думку німецького вченого, людський розум виявляється у вмінні жити поза схемами розсудку, і ця можливість може бути притаманна лише людині. Розум, за Кантом, визначає самодіяльність суб'єкта і спрямований на самого себе та понятійний зміст знання, у той час як розсудок побудований за принципом схематизму: «В основі наших чистих чуттєвих понять лежать не образи предметів, а схеми» [2, 387]. Людина, на відміну від тварини, здатна подолати схематизм розсудку за допомогою розуму, і саме це визначає самостійність та неповторність творчого індивіда.

Загалом, у філософії Нового часу і у німецькій класичній філософії обґрунтовувалися принципові тези про здатність людини власноруч визначати вектор свого розвитку на основі специфічних, суто людських властивостей. Проте необхідність реалізації цих її можливостей не лише при побудові теоретичних наукових конструкцій, але й у повсякденному житті, стала очевидною лише після важливих історичних трансформацій, передусім переходу до «суспільства споживання» та періоду панування масової культури. Саме тому під час досліджень творчого підходу особистості до вибору варіантів поведінки у конкретних життєвих ситуаціях найбільшу цінність представляють для нас дослідження філософів-екзистенціалістів.

Зокрема, Альберт Камю, який, як відомо, наполягав на тому, що сучасне життя наскрізь пронизане абсурдом, вважав, що «справжній сенс життя людина може отримати лише тоді, коли проголосить бунт проти абсурду» [1, 39]. Власне, саме бунт, а не мислення, був для

вченого показником існування людини. У свою чергу, будь-які догми неодмінно позбавляють індивіда можливості усвідомлювати себе та своє життя. Філософія Камю виступає, на нашу думку, як раз засобом повстання проти явищ маскультури та суспільства споживання. Проте його абстрагування від досягнень світової філософії у сфері мислення та пізнання робить концепцію Камю скоріше філософсько-поетичним, навіть дещо ірраціональним повстанням людини проти дійсності, ніж обґрунтованою моністичною філософською системою.

Багато в чому думки Камю перегукуються із думками іншого відомого представника екзистенціалізму, Жана-Поля Сартра. На думку філософа, людська свобода – це можливість обирати своє ставлення до певної актуальної ситуації, і перед кожним з нас постає вибір: або змиритися із існуючим станом речей, або повстати проти нього. Філософія Сартра дає нам можливість говорити про те, що людина – це істота, яка засуджена на свободу, проте ця теза набуває у філософа дещо специфічного значення, перетворюючись на проголошення відповідальності людини не лише за свої власні дії, але й за ті процеси чи явища, у який вона приймала участь, хай навіть і пасивну [4].

Таким чином, проблема самоактуалізації індивіда досліджувалася у світовій філософії з різних позицій. Представники філософії Нового часу та класичної німецької філософії обґрунтовували принципову можливість людини обирати вектор свого розвитку та діяти поза схемами, тоді як представники екзистенціалізму наполягали на необхідності людини повстати проти існуючого ладу та утвердити, таким чином, свою людську сутність. Навіть незброєним оком можна помітити, що дослідження філософів-екзистенціалістів відбувалися у напрямку, принципово відмінному від напрямків, запропонованих Спінозою, Кантом або Гегелем. За таких умов, напевно, було б доцільно спробувати дослідити проблему самоактуалізації людини в умовах масової культури та суспільства споживання, використовуючи здобутки не лише філософії Нового часу та класичної німецької філософії, але й екзистенціалізму, який виробив свій, специфічний погляд на це питання.

На нашу думку, здобутки зазначених філософських систем в аспекті дослідження поставленої проблеми можна узгодити у понятті «індивідуальної творчості». Індивідуальна творчість – це самоактуалізація особистості в усіх сферах життя, як особистісному, так і суспільному. Характер індивідуальної творчості полягає у проектуванні власних варіантів поведінки у «типових ситуаціях» та побудові особистісних моделей поведінки в усіх сферах суспільного життя. Ми вважаємо, що індивіду-

альна творчість є важливим чинником, що здатен забезпечити не лише особистісний успіх індивіда, але й відродження і подальший розвиток української культури загалом. Необхідність індивідуальної творчості у сучасній Україні стане очевиднішою, якщо виявити роль сучасної української культури у становленні та збереженні кризових тенденцій в українському суспільстві.

Звертаючись до ролі культури у розвитку суспільства та держави, можна по-різному тлумачити її зміст і, як наслідок, виявляти специфічні причини її кризи: роблячи основний наголос на біологічних детермінантах локальних культур, як у О.Шпенглера та А.Тойнбі, вважаючи культуру надбудовою способу виробництва, як у К.Маркса, або акцентуючи увагу на співвідношенні її матеріальної та духовної складових, як у А.Швейцера. У будь-якому випадку, беззаперечно, що здебільшого культура є засобом консервування у суспільстві існуючих цінностей, традицій, вірувань, законів. Дійсно, культура, що спочатку була вторинним фактором та відображала оточуючу дійсність, з часом перетворилася на фактор первинний, і вже не стільки культура стала відображати оточуючу дійсність, скільки оточуюча дійсність – суспільне життя – стала у якійсь мірі відображати культуру.

За таких умов культура є надважливим фактором збереження існуючого ладу, і свідоме маніпулювання нею призводить до консервування існуючого суспільного світогляду. Теоретично така ситуація є корисною для держави, адже, використовуючи зазначену функцію культури, можна забезпечити зберігання у рамках певної території чи суспільства цінностей, традицій, норм моралі, національної ідентичності, менталітету. Проте викладена теза відображає дійсний стан речей виключно у тому випадку, якщо масова культура, пануюча у суспільстві, відповідає вже існуючим суспільним нормам, є національною, незалежною та спрямована на збереження ідентичності конкретної історичної спільноти, держави, суспільства.

У сучасній ж Україні, на жаль, не спостерігається відповідності масової культури українським ментальним цінностям. Неприємно це констатувати, але більшість виявів сучасної масової культури, яка діє на території України, інспіровані з-за кордону та виступають осередками, наприклад, американської або російської культури в українському суспільстві. За таких умов, на наш погляд, стан речей у сучасній українській культурі можна визначити як культурну окупацію. Якщо формально підійти до аналізу сучасної української культури у зазначеному нами аспекті зберігання культурою норм та цінностей, то стане очевидним насту-

пне твердження: норми та цінності, які закріплюються на території України осередками закордонної масової культури, вступають у болісний резонанс із рисами українського менталітету. У такій ситуації не викликає жодних сумнівів той факт, що таке неспіввідношення є шкідливим не лише для окремих індивідів, але й для української держави загалом.

Прояви шкідливої дії масової культури виявляються передусім у закріпленні в українському суспільстві неукраїнських норм та цінностей, що, у кінці кінців, може поставити під сумнів існування єдиного українського народу, як вже поставило під сумнів існування єдиної української нації. Механізм дії масової культури стає найбільш помітним, якщо подивитися на те, чим вмотивована сучасна українська молодь. Як тільки молода людина починає усвідомлювати себе як особистість, масова культура відразу ж ставить перед нею систему хибних цінностей: визначення матеріального забезпечення як найбільшої людської чесноти, встановлення пріоритету одних професій (наприклад, співака або танцюриста) над іншими (вченого, викладача, лікаря). Закріплення таких цінностей відбувається передусім через так звані масові шоу («Україна має талант», «Танцюють всі» тощо), у яких встановлюється чітке співвідношення між найбільш привабливими професіями та найбільшою людською чеснотою. Таким чином, у свідомості молодої людини міцно утверджується стереотип про те, що професія того ж співака нерозривно пов'язана із грошима. Через проведення такого зв'язку зберігається та навіть збільшується як престиж професії, так і престиж грошей як найважливішої риси успішної людини.

Інший напрямок дії масової культури полягає у безпосередньому закріпленні через культуру духовних цінностей тих країн, у яких ця культура виробляється. Зокрема, не секрет, що відносини між хлопцем та дівчиною, особливо якщо у них ще немає значного особистого досвіду, формуються передусім під впливом культурних артефактів, тих же телевізійних шоу або фільмів. Не відчуваючи достатньої впевненості у собі, молода людина буде свідомо або підсвідомо діяти, копіюючи дії своїх кумирів, просто успішних людей в аналогічних життєвих ситуаціях. Наприклад, спілкуючись із хлопцем на першому побаченні, дівчина вимушена буде повторювати ті слова та дії, які вона бачила та чула у головних героїнь американських фільмів. У такій ситуації, залучений з-за кордону культурний артефакт (у даному випадку – американський фільм) стає важливим чинником закріплення в українському суспільстві американських цінностей, і залишається лише гадати, що буде, коли у

свідомості цієї дівчини американські цінності вступають у конфлікт із українськими.

Таким чином, вплив масової культури на духовний розвиток українського суспільства є однозначно негативним, адже вона закріплює в українському суспільстві неукраїнські норми та цінності. За таких умов єдиним виходом із такої ситуації є якраз індивідуальна творчість, тобто самоактуалізація індивіда в усіх сферах особистісного та суспільного життя. Індивідуальна творчість – це, перш за все, вміння жити на основі набутого власного досвіду, на основі досвіду рідних, близьких, але не на основі пасивного досвіду, отриманого під час ознайомлення із артефактами масової культури. Важливо зазначити, що це в жодному разі не означає свідомого переходу до аскетизму та абстрагування від життя суспільства. Скоріше, індивідуальна творчість – це критичне ставлення до оточуючого середовища та вміння, воля і свобода діяти на основі власних міркувань та принципів. На нашу думку, індивідуальна творчість може стати фактором, корисним як для конкретної людини, так і для українського суспільства, культури, держави.

На особистісному рівні індивідуальна творчість являє собою побудову навколо себе «зони комфорту», тобто середовища, в якому людині комфортно існувати. Це передусім її родина, друзі, робота, коло інтересів. Певно, таке прагнення є цілком природним для українців, адже однією із рис нашого менталітету виступає яскраво виражений індивідуалізм – бажання орієнтуватися передусім на власне життя, а не на загальні принципи або ідеали. Індивідуальна творчість – це теоретично обґрунтоване та реалізоване на практиці прагнення жити своїм власним життям, мати свободу вибору та водночас брати на себе персональну відповідальність за свої дії.

Людина, яка втілює у життя принцип індивідуальної творчості, власноруч формує рамки свого життя, руйнуючи тим самим саму сутність явища масової культури, що спрямована на деіндивідуалізацію суспільного життя. Перспективи діяльності на основі індивідуальної творчості очевидні: це практичне розкриття особистісного потенціалу, впровадження безпосередньо у життя своїх принципів та переконань, їх апробація та закріплення.

Можливим контраргументом стосовно необхідності індивідуальної творчості є теза про неодмінне розпорошення системи суспільних цінностей та появу тенденцій, спрямованих на розкол українського суспільства та української держави. На нашу думку, така позиція не витримує критики, адже за умов панування масової культури знищення існуючої системи цінностей є явищем виключно позитивним, адже воно є засобом руйнування осередків

закордонної культури на території України. У свою ж чергу, суто українські ментальні риси та традиції навряд чи можуть постраждати від цього процесу, адже вони, як це стає очевидним під час аналізу суспільного світогляду, закріплюються не стільки через канали ЗМІ, скільки через соціальні інститути, серед яких провідне становище займає інститут сім'ї. Таким чином, розпорошення існуючої в українському суспільстві системи цінностей – це явище, яке стосується переважно тих цінностей, що закріплюються масовою культурою, інспірованою з-за кордону (культ грошей, демонстрація оголеності тіла, пріоритет матеріального над духовним), тоді як для українського менталітету цей процес, скоріше за все, пройде абсолютно безболісно.

Іншою небезпекою індивідуальної творчості є руйнування суспільної моралі, і ця тенденція, на нашу думку, є набагато більш небезпечною за попередню, хоча частково із нею і пов'язана. Якщо спробувати сформулювати проблему інакше, то, напевне, питання буде стояти наступним чином: чи не стане індивідуальна творчість тим фактором, що перетворить індивідуальну свободу на всюдозволеність, де людина буде сама визначати для себе рамки своїх «повноважень»? Адекватно відповісти на цю загрозу досить важко, і єдине, про що залишається згадати у даному контексті – це відповідальність кожної людини як перед самою собою, так і суспільством загалом. Індивідуальна творчість, яка призведе до знищення існуючої системи хибних цінностей, змусить індивіда діяти на основі виключно тих моральних норм, що закріплені в менталітеті, або тих, що він унаслідок від батьків, рідних та друзів. У решті ж випадків залишається покласти надію на відповідальність самої людини, подібно до того, як це робив Жан-Поль Сартр, в якого відповідальність набула характеру визначального чинника: «Людина, яка потрапила на війну, заслужила цього, та, більше того, сама виступає безпосередньою причиною цієї події, адже свого часу неправильно скористалася можливістю вибору».

Таким чином, на особистісному рівні індивідуальна творчість виступає надважливим фактором реалізації особистісного потенціалу, тоді як на рівні суспільному вона спричиняє неодмінне розпорошення системи існуючих цінностей, що у кінці-кінці, призведе до знецінення масової культури та відродження духовності українського суспільства.

Підбиваючи підсумки, хотілося б ще раз зупинитися на декількох принципових позиціях. За умов домінування у «суспільстві споживання» масової культури набуває значення проблема самоактуалізації індивіда в усіх сферах життя. На наш погляд, таке спряму-

вання особистості знаходить своє істотне відображення у понятті індивідуальної творчості, сутність якої якраз і полягає у самостійному виборі особистістю певних варіантів поведінки у конкретних життєвих ситуаціях. Сама можливість людини обирати та змінювати моделі своєї поведінки, згідно зі своїми раціональними міркуваннями, обґрунтована у творчості Б. Спінози та М. Канта. Спіноза свого часу визначив, що спосіб існування «мислячого тіла» – це узгодження свого руху із рухом інших тіл, причому принципово відмінністю людського мислення є те, що у ланцюгу «подразник – відповідна реакція» в людини з'являється перехідний етап, а саме розмірковування, яке й визначає характер цієї відповідної реакції. Принциповим положенням теорії пізнання М. Канта є визначення основних трьох властивостей людини: споглядання, розсудку та розуму. Специфічно людським є третій рівень, що відповідає за синтез, а, відтак, може подолати схематичність дії розсудку, що є принципово неможливим для тварини. Представники філософії екзистенціалізму, А. Камю та Ж.-П. Сартр, наполягали на тому, що свобода людини проявляється через можливість «бунту» проти існуючого ладу, через який людина і виявляє свою людську сутність.

На нашу думку, обґрунтування можливості людини долати схематичність розсудку та необхідності використовувати цю свою можливість у повсякденному житті можна узгодити у понятті індивідуальної творчості. Індивідуа-

льна творчість виступає важливим, специфічно людським спрямуванням, сутність якого полягає у прагненні діяти на основі власного досвіду та цінностей, закріплених соціальними інститутами сім'ї, школи, але в жодному разі не на основі системи хибних цінностей, що закріплюються в українському суспільстві неукраїнською культурою.

Індивідуальна творчість є корисною як для конкретної особистості, так і для українського суспільства в цілому. На особистісному рівні індивідуальна творчість допомагає індивіду якнайповніше розкрити свій потенціал, втілюючи у життя свої принципи та переконання, а на рівні суспільному вона відіграє роль того фактора, що здатен розпорошити систему неукраїнських цінностей та забезпечити пріоритет ментальних рис української нації по відношенню до результатів шкідливої дії масової культури.

На наш погляд, поставлена проблема є досить важливою та актуальною, поєднуючи у собі проблематику ряду наукових дисциплін, передусім філософії та соціології, із викликами практики життя. Відтак, подальші дослідження явища індивідуальної творчості можуть не лише мати суто наукову цінність, але й набути характеру практичних вказівок, здатних допомогти людині якнайповніше розкрити свій потенціал за умов деіндивідуалізації суспільного життя та панування у суспільстві масової культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камю А. Бунтующий человек / А. Камю. – М.: Политиздат, 1990. – С. 39.
2. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М.: Мысль, 1994. – С. 387.
3. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989. – 398 с.
4. Спиноза Б. Избранные произведения: в 2 т. – Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1957. – С. 451.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2011 р.